

a közölt, Celtis-féle első nyomtatott kiadás közti eltéréseket jegyzékben egészíti ki. A fordítás, az átírás és a jegyzetanyag Szentgyörgyi Rudolf munkája.

A szövegközléseket követően Dömötör Adrienne több rövidebb fejezetben foglalja össze, amit a szöveggel kapcsolatban tudni lehet. Az első két fejezet (*Magyar nyelvűség és kódexirodalom, A Sándor-kódex*) elsősorban az olvasók szélesebb körét, a művelt nagyközönséget tájékoztatja.

Mivel a szaktudomány már sok mindent kiderített a drámával kapcsolatban, itt az eddigi eredmények összefoglalásán túl a vitás, nem eléggé tisztázott kérdésekre igyekszik választ adni. Tisztázandók a kutató szerint azok az okok, amelyek a magyar drámának a Hrotsvita-drámától való eltéréseit előidézték, kiderítendő az, hogy vajon a fordító dolgozhatta-e át a szöveget, drámának tekinthető-e az átdolgozott mű, és lehetett-e szó korabeli előadásáról.

A kérdésekre adott válaszhoz a következő lépések szolgáltak: Hogyan lehetett az antik dráma középkori közvetítője a 10. századi apáca, Hrotsvita? Olvasásra vagy előadásra szánta vajon a művet? Hogyan viszonyul egymáshoz a Hrotsvita-dráma a Három körörsztyén leányhoz? Ki volt Konrad Celtis, és hogyan lett a mű közvetítője? Ezen az úton haladva kiviláglik, hogy az ókortól a korai középkoron át német földtől a 16. század elejének Magyarorszáig Mátyás korának humanista világán át vezetett az út.

A Hrotsvita-kézirat és a Celtis-féle kiadás közötti – nem lényeges – eltérések jegyzékét a könyv 89–91. oldalán lehet megtalálni. A latin nyelvű eredeti és a Sándor-kódexben található magyar szöveg tartalmilag egyezik, formailag, szerkezetileg azonban többféle újítás olvasható benne – ahogy ezt a szövegközlések olvasói is tapasztalhatják. A párbeszédesek elemzése és más eltérések számbavétele után Dömötör Adrienne azt a kérdést teszi fel, hogy vajon fordítással vagy átdolgozással állunk-e szemben, és ha átdolgozás, mi lehet a műfaja. Következtetése így szól: „Az ismeretlen átdolgozó [...] olyan drámát alkotott, amely a műnem két nagy hagyományának metszéspontjában áll: a váz, amelyet felöltöztet, az ókor szülötte, de az öltözetet, amelyet a vázra felrak, a középkori színjáték alakította ki” (120). És végül: mi lehetett az írói, másolói szándék – és mi lett a sorsa a műnek a másolást nem sokkal követő török hódítás után?

Dömötör Adrienne az általa közreadott kötet szövegeinek értő módon történő közlésével és a kötetzáró tanulmányával magas színvonalon oldotta meg mind a tudományos ismeretterjesztés, mind a szűkebb és tágabb értelemben vett szakmai igények kielégítését. Szentgyörgyi Rudolf Hrotsvita latin nyelvű szövegeinek betűhű átírásával, gazdag, a Celtis-féle kiadás is érintő jegyzetanyagával, és a dráma mai magyar nyelven való tolmácsolásával járult hozzá a könyv magas tudományos színvonalához.

Zelliger Erzsébet

ny. egyetemi docens
ELTE BTK

Vácziné Takács Edit: Az írói névadás sajátosságai Karinthy Frigyes művei alapján. Budapest, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, 2018, 198 lap

A kötet bevezetéssel és lezárással hat, megszámozott fejezetre oszlik. Ezekon kívül hosszabb angol nyelvű Summary olvasható (144–52), majd irodalomjegyzék (153–74), továbbá a források rövidítései jegyzéke megosztva a szűkebb értelemben vett szakirodalom és az 1899. évtől Karinthy iskolázottságával kapcsolatos értesítők adatai (175). Végül mellékletek következnek a vizsgálatba vont Karinthy-művek bizonyos neveiről, és nem hiányoznak az író iskolai osztálytársainak és tanárainak névsorai sem (178–98).

A tanulmánykötet 2., 3. és 4. része előkészület a Karinthy-névadás tárgyalásához (11–73). Az írói névadás kutatásának módszertani megközelítése a 2. rész. Az „irodalmi névadás” vagy az „írói névadás” terminusok vegyes használata a szerző szerint a tárgyra vonatkozó vizsgálati szempontok indiszkrétségének oka. Javaslatra szerint „[s]zükség van egy, a névtan tudományterületén belüli irodalommal kapcsolatos [...] nevekkel foglalkozó kutatások területét meghatározó terminusra”. Egyéb terminusokat is szükségesnek lát, amelyikékből egy kimondottan az írók névadására összpontosító

kutatásra vonatkoznék; az „irodalmi névtan” elnevezést ajánlja (19). Az „írói névadás” pedig „nem kizárólagosan az új, az író által létrehozott név adását jelenti, hanem magának az írói eszköznek az alkalmazása, tehát a valós neveknek a művekben való alkalmazása is ide értendő” (19). Az írói névadás kutatásának tárgya mibenlétét megvizsgálva a szerző az írói neveket három fő csoportba osztja: két-két alcsoporttal: fiktív írói név (fiktív a névviselő vagy kvázivalós), valóságos írói név (fiktív névviselő vagy kvázivalós), intertextuális írói név (fiktív a névviselő vagy kvázivalós). E csoportosítás mellett, hangsúlyozza Vácziné Takács Edit, az írói névadás „szükségszerű funkcióit kell megvizsgálni” (35), csak egyetérteni lehet nevek szerepének illetően hangsúlyozásával.

Az írói nevek sajátosságai szépirodalmi szövegekben a 3. fejezet tárgya (37–62): egyfelől identifikáló, karakterizáló, identitásjelző és mitizáló szerepek, másfelől különféle pragmatikai szerepekörök (konstellációteremtés, perspektívaeremtés, szövegkonstrukciós szerepeket mutat be). Az írói nevek lehetséges jellemzőinek áttekintése során a kommunikációs ködként való értelmezést, a tulajdonnév jelentésszerkezeti viszonyait (hiranyagát, asszociációs tartalmát) veszi szemügyre a monográfia, továbbá az írásképet, a morfológiai fölépítést, a szociokulturális hátteret, a névdivatot és az írói nevek esztétikai jellemzőit. A szerző érezhetően azon az állásponton van, hogy az irodalmi műben mindezek mellett legfontosabb a képzettársítást és a nevek hangulatot kiváltó hatását tartja stílusalakítóknak vagy a mű stílusához való igazodás kiszolgálójának (62).

A 4. fejezet: Az írói névadás mint írói eszköz (63–73). Ebben a névadási indíték és az írói reflexiók kapcsán röviden ír a szerző a mai nyelvtudomány(ban többnyire vélt) kognitív folyamatok névadási szerepéről. „A nevekben kifejeződő szemantikai tartalom nem közvetlenül a világot képezi le, hanem a világról való tudásunkat” – írja (63). Mivel „[a] kognitív tudomány kialakulása mögött az a feltevés húzódik meg, hogy az ember megismerőtevékenysége (= kogníció) egy olyan szinten vizsgálható (= „elme, mentális reprezentáció” stb.), amely nem azonos sem a biológiai, fiziológiai szinttel, sem a társadalmi cselekvés, sem a kulturális magatartás szintjével” (Kertész 2000: 403), nehezen érthető, hogy „[m]aga a névadás mindig nyelvi, kulturális, esetenként ideológiai közösségekhez is kapcsolódik, személyek, kisebb közösségek, világok révén történik meg [...]” (63). E holista elmélet szerint „[t]öbbek között azt feltételezi, hogy a metaforikus szerkezetek mint nyelvi jelenségek mögött olyan fogalmi metaforák húzódnak meg, amelyek a világra vonatkozó tudásunkat strukturálják, és amelyek révén a világra vonatkozó információkat konceptualizálják” (Kertész 2000: 408), ezt próbálja igazolni a kognitívmetafora-elmélet (Fónagy é. n. 205–10), a nevek jelentéscímkek, amelyek nem a kogníció eredményei, ezekkel kapcsolatosan is (Fónagy kifejezését használva:) szűk a kognitív elmélet.

Az írói névadás fölfogható az írói stratégia részeként, mondja a tanulmányíró, majd bemutatja a valóságos írói nevek alkalmazására az intertextualitás eszköze gyanánt. Amiképp a kognitív szempont, úgy az intertextualitás sem látszik föltétlenül az írói névadáshoz kapcsolandónak. Az olvasó a szövegszerűséget mint olyat voltaképpen mindig és mindenben az intertextualitás alapján akceptálja mint a teljes kommunikációs tevékenység műveleti jellegű irányításaként (l. Beaugrande–Dressler é. n. 267). Ha már a tudati tényezőkről van szó: a bármilyen fajta írói név elsősorban nem más szövegekhez, hanem más szövegek lehetséges világához kapcsolja vagy kapcsolhatja a szöveg befogadóját, és adja a mű értelmezés lehetőségét (l. Csúri 1990). – Kitér még az áttekintés a névváltoztatás és a névtelenség hatására, alkalmazására az írói nevekkal kapcsolatban.

A kérdéskör névi és külföldi hátterére támaszkodó áttekintés után Vácziné Takács Edit rátér Karinthy Frigyes névadásának a vizsgálatára (75–142), vagyis nagyjából megegyezik a fölvezetéssel. Az Utazás Färemidóba, a Capillária, a Kötéltánc és az Utazás a koponyám körül című regények, majd Karinthy-novellák és -humoreszkek névanyagán alkalmazza a tanulmányíró a névvizsgálat módozatait.

Körültekintő, megbízható adatolású a vizsgálatba vont névanyag, például 53 valaha élő személyt azonosít az Utazás a koponyám körül szövegvilágából Becker Bébitől (*Bébi*) Füst Milánig (*F. barátom*). *Bébi* (Becker Bébi ~ Baby) híres-hírhedt pesti chansonett, a férje Heinrich Antal vasyáros, balatonszepezdi villájuk nagy társasági élet színtere volt. Karinthy (második) titkára szerint, hogy az író felvidítsa, percenként levetkőzött kórházi ágya előtt (Karinthy Márton 2003: 89, 123; l. még Bébi efféle mutatványairól Karinthy Ferenc 1967: 159). A póre valóság irodalmivá alakítása az erről szóló írói megnyilatkozás a regényben (vö. Büky 2017: 110). A Kötéltánc című regény szereplőinek nevein kívül szemügyre veszi a szerző a megszólításokat. (A névvariációk alkalmazása, 86–9), amelyekkel – mint írja – befolyásolhatók az emberi kapcsolatok, tegyük hozzá, általuk az

irodalmi mű világában közvetetten (is) ábrázolhatók. Utal is Vácziné Takács Edit erre. A regénybeli megszólítás (épp úgy, mint a drámai művekben) is a cselekmény lefutása során a szereplőknek nem csupán a pillanatnyi helyzetét, állapotát, hanem a teljes irodalmi időben végbemenő (esetleges) társadalmi-lelki viszonyait is ábrázolni képes; megfigyelhető ez például Füst Milán Negyedik Henrik című drámájában (részletesen l. Büky 2016).

A humoreszkek névanyagában a nyelvi lelemények fő fajtáit tárgyalva rámutat a komikumot kiváltó okokra. Alapos adatfeltárással alapozza meg a kötet szerzője a Tanár úr kérem neveinek bemutatását. Karinthy iskoláit, tanárait számba véve tudja a költött és valóságos névanyagot bemutatni. A már említettem Mellékletek fontos része a kötetnek, hiszen támogató mankó az azon a széles műveltségterületen való barangoláshoz, amelyen a mai olvasók nem kis része bizonyára meg-megbotlana, hiszen Becker Babytól az antik mitológián át Albert F. von Schrenk-Notzing parapszichológusig terjed a másfél száznál nagyobb lista. Egyébként Karinthy is megbotlott, egy Goya-képet említ, amely nem lelhető föl a festő képei között, nagy valószínűséggel Jacques Callot (1502–1635) A háború borzalmai jelölésű rézkarcáról van szó. Karinthy szerint „[...] óriási tölggyfa terpeszkedik a közepén, és az ágakról, százával, akasztott emberek lógnak, száználmasan vékony, egyenes tartásban, fürtösen” (l. Büky 2017: 119).

A kötet filológiai gondos munka, tudományos nyelvezete is az. Mindössze néhány helyre szüremkedett be a mai élőbeszéd gyakorlatából lazaság. (Összesen egy elírásra akadtam: Büky Béla téves keresztnévvel szerepel [161, 155]). Megjegyzem még, hogy a szecessziós jellegű sarokvonalas címlapra nem illik a naiv pikktúra.

A könyv egészének érdeme az írói névadás kérdéskörének és Karinthy Frigyes írói névadásának áttekinthető, egységes fölfogásban, szerkezetben való leírása, amelyet a névtani és irodalomtudományi kutatások is hasznosítani tudhatnak.

SZAKIRODALOM

- Beaugrande, de Robert – Wolfgang Dressler é. n. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Corvina, h. n. [Budapest, 2000.]
- Büky László 2016. „Felségnek szólítás – ez jól esik” – Megszólításviszonyok Füst Milán Negyedik Henrik című királydrámájában. In: Balázs Géza – Pölcz Ádám (szerk.): *Udvariasság – Szemiotika, művészet, irodalom, nyelv*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 121–42.
- Büky László 2017. A kulturális sokszínűség Karinthy Frigyes Utazás a koponyám körül című regényében. Balázs Géza – Minya Károly (szerk.): *Multikulturalitás – Kultúraköziség a tudományban, művészetekben, médiában, mindennapokban*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 105–22.
- Csúri Károly 1990. A lehetséges világok vizsgálata mint műértelmezés. In: Bernáth Árpád (szerk.): *A műértelmezés helye az irodalomtudományban*. József Attila Tudományegyetem, Szeged, 109–20.
- Karinthy Ferenc 1967. *Szellemidézés*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Karinthy Márton 2003. *Ördögörcs – Utazás Karinthyába I–II*. Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest.
- Kertész András 2000. A kognitív nyelvészet lehetőségei és határai. *Magyar Nyelvőr* 96: 402–17.

Büky László

ny. egyetemi tanár
Szegedi Egyetem

Beke József: *Bánk bán szótár. Katona József Bánk bán című drámájának szókészlete*. Szerk. Balázs Géza. Anyanyelvpolók Szövetsége–Inter. Budapest, 2019, 375 lap

A *Bánk bán* helye a magyar kultúrában

Az Erdélyi Múzeum 1814-ben írta ki azt a drámapályázatot, amelyre Katona József kecskeméti jogász beadta a *Bánk bánt*. Nemhogy díjat nem kapott, meg sem említették művét az eredményhirdetésekor (Gintli 2010: 415). A kortársak később sem értékelték, valószínűleg azért, mert „a *Bánk bán*ban megszólalt egy magyar valóság, ami száz évben egyszer szokott csak megszólalni” (Szerb